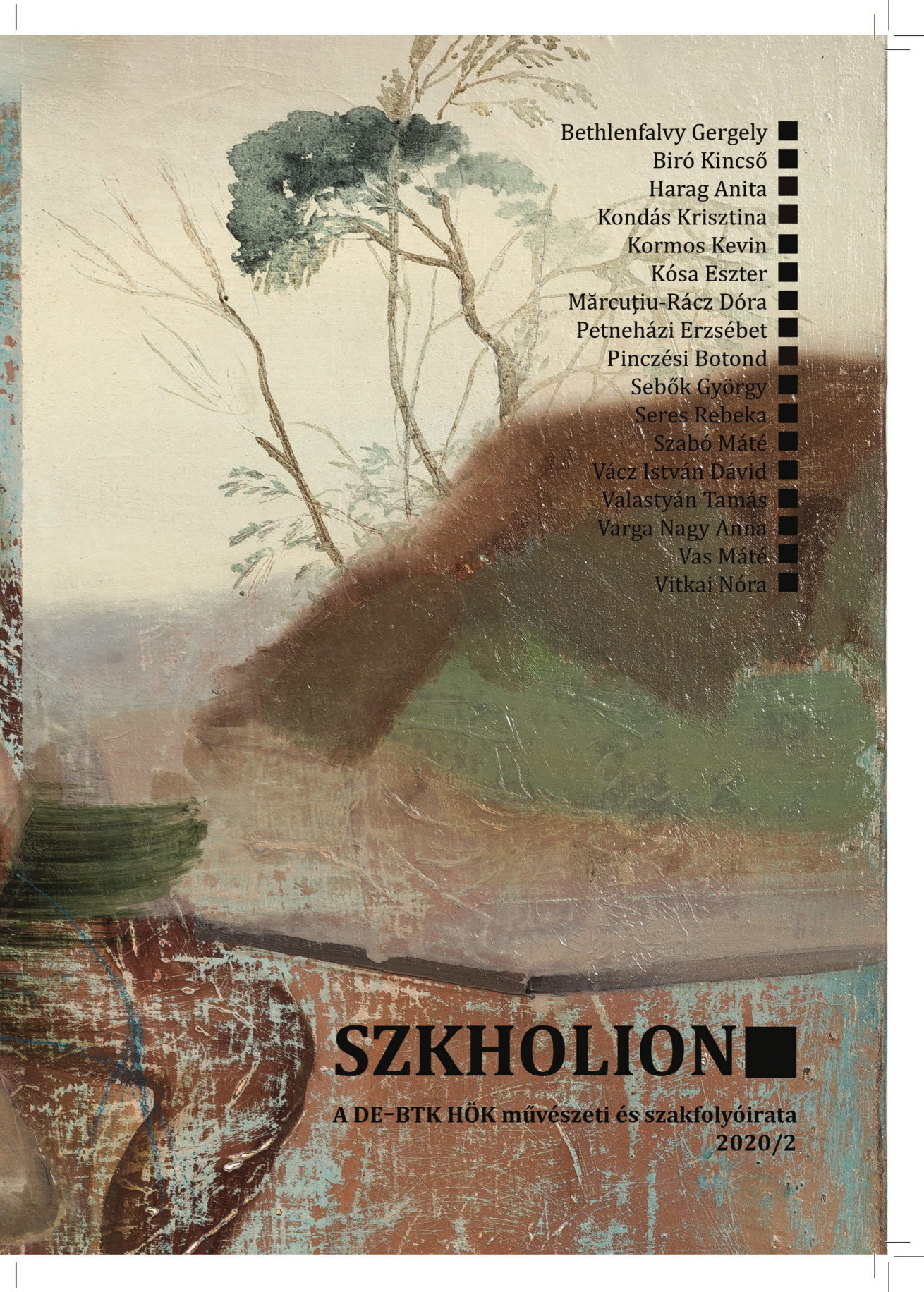

A watercolor painting of a landscape. In the foreground, there's a dark, textured area that looks like a path or a body of water. In the middle ground, a large, dark green tree stands on a hill. The background is a light, hazy landscape. The overall style is soft and painterly.

Bethlenfalvy Gergely ■
Biró Kincső ■
Harag Anita ■
Kondás Krisztina ■
Kormos Kevin ■
Kósa Eszter ■
Mărcuțiu-Rác Dóra ■
Petneházi Erzsébet ■
Pinczési Botond ■
Sebők György ■
Seres Rebeka ■
Szabó Máté ■
Vác István Dávid ■
Valastyán Tamás ■
Varga Nagy Anna ■
Vas Máté ■
Vitkai Nóra ■

SZKHOLION ■

A DE-BTK HÖK művészeti és szakfolyóirata
2020/2

SZKHOLION

A DE-BTK HÖK MŰVÉSZETI ÉS SZAKFOLYÓIRATA
18. ÉVFOLYAM

FELELŐS SZERKESZTŐ: ■

Dr. Balajthy Ágnes

FŐSZERKESZTŐ: ■

Mikoly Zoltán

SZERKESZTŐK: ■

Énekes András Előd, Gregor Lilla, Kovács Edward,
Pótor Barnabás, Szilágyi Szilvia

FELELŐS KIADÓ: ■

Papp Dániel (DE-BTK HÖK, elnök)

TÖRDELÉS: ■

Lapis-Lovas Anett Csilla

NYOMDAI KIVITELEZÉS: ■

Kapitális Kft., Debrecen

Elérhetőség: ■

szkholion@gmail.com

[http: //www.szkholion.unideb.hu](http://www.szkholion.unideb.hu)

HU ISSN 1785 – 0479 (Nyomtatott) ■

HU ISSN 1787 – 0224 (Online)

TARTALOM – 2020/2

■ KÓRTEREM

ÉNEKES ANDRÁS ELŐD: Előhang	5
-----------------------------	---

■ MŰ-TÉT

MĂRCUȚIU-RÁCZ DÓRA: katonadolog	6
SEBŐK GYÖRGY: Tobozkeltető; Ahogy kihajtanak a romok; Altató; A kövek éneke	9
KÓSA ESZTER: Párna; Az elszakadásról; A forgásról	12
HARAG ANITA: Anyu szereti Bon Jovit	14
VARGA NAGY ANNA: lombkoszorúerek; búcsú; közelítő	16
VAS MÁTÉ: Canossa (regényrészletek)	17
BIRÓ KINCSE: Csillagpor; Csontok; Igazgyöngyök	19

■ NAGYVIZIT

„hazaszerelem, hazabetegség” – Tompa Andreával SERES REBEKA beszélgetett	22
SERES REBEKA: Köztes lét (Tompai Andrea: <i>Haza</i>)	26
BETHLENFALVY GERGELY: A szó lehetőségei (Bartók Imre: <i>Majmom, Vergilius</i>)	31
VITKAI NÓRA: A trauma kötelez (Molnár T. Eszter: <i>Teréz, vagy a test emlékezete</i>)	36
PINCZESI BOTOND: Emlékeztetések (<i>Az újrahasznosítás poétikái</i> , szerk. Mészáros Márton, Pataki Viktor)	39
VALASTYÁN TAMÁS: A szöveg halántéka (Bódi Katalin: <i>Éva születése</i>)	45
SZABÓ MÁTÉ: Kikelet a lány, virág a szerelem, két nemből pedig lesz-e igen (Tóth Kinga: <i>A virágnak megtiltani nem lehet</i>)	50

BONCASZTAL

KONDÁS KRISZTINA: A tudatlanság tragikuma Anne-Louise Sarks és Kate Mulvany <i>Medea: A Radical New Version from the Perspective of the Children</i> című művében	55
PETNEHÁZI ERZSÉBET: Pszichoanalitikus elemek Szilágyi Géza <i>A rémület orgiája</i> című novellájában	64
KORMOS KEVIN: Az is helyesírásának történeti vizsgálata két szerkezettípusban	71
VÁ CZ ISTVÁN DÁVID: A bankok mint az érdekszféraépítés kulcseszközei, avagy az Imperial Bank of Persia hitelezései 1889–1914 között	79

A borítón és a lapban Kaliczka Patrícia festményei láthatók.

Vác István Dávid (1995) Gyula, Budapest. Az ELTE-TTK földrajz-történelem szakos hallgatója, az Eötvös Collegium Mendöl Tibor földrajz műhelyének tagja. A 2019-es OTDK 1945 utáni egyetemes történelem szekciójának első helyezettje, a CEU Press különdíjasa.

Vác István Dávid

A BANKOK MINT AZ ÉRDEKSZFÉRAÉPÍTÉS KULCSESZKÖZEI, AVAGY AZ IMPERIAL BANK OF PERSIA HITELEZÉSEI 1889–1914 KÖZÖTT¹

BEVEZETÉS

A mindenkori birodalmak geopolitikai céljaik eléréséhez számos eszközt felhasználtak. Ezen paletta egyik legfontosabb és igen hatékony eleme lehetett egy állami befolyás alatt lévő bank. Jelen tanulmányban az Imperial Bank of Persia (IBP) hiteleit és hitelközvetítéseit szeretném bemutatni, illetve azoknak szerepét a Brit Birodalom érdekszféraépítésében, az ellenséges országok feltartóztatásában és az Irán feletti befolyás kiépítésében. Emellett azt is fel szeretném tárni, hogy az IBP tevékenységével hogyan hatott vissza a brit külügyminisztérium, illetve a döntéshozók működésére. A vizsgált időszak a pénzügyi megalapításától az első világháború kezdetéig tart. Tanulmányomban a bank széleskörű tevékenységei közül csak a hitelezésre és a hitelközvetítésre koncentrálok, tehát működésének egy szűk – de nagy hatású – szegmensét szeretném ismertetni.

A tanulmány elkészítéséhez használt első források csoportját a korszak elérhető brit levéltári anyagai, illetve az időszak szereplőinek a személyes visszaemlékezései, könyvei, levelezései, művei alkotják. Ezek mellett felhasználtam nyugati és iráni szerzők angol és perzsa nyelvű műveit, cikkeit is.

A DOLGOZAT ELMÉLETI KERETEI

Alapkonceptióm az, hogy ebben az időszakban Perzsia olyan átalakuláson ment keresztül, amelyet alapvetően meghatározott a geopolitikai kontextus, a pufferállami lét. A korszak során ez az állapot folyamatosan erodálta a modernizálódni kívánó ország

¹ Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

szuverenitását, amely a határok és a pénzügyek kontrolljának az elvesztésével járt.² Azt gondolom, hogy a pénzügyek képezik az egyik legfontosabb területet a szuverenitás és modernizáció szempontjából, amelyet elsősorban két intézmény, a nemzeti bank, valamint a pénzügyminisztérium testesít meg. Tanulmányom előbbivel foglalkozik, hiszen az IBP államibank-státuszt is kapott.³ Állításom bizonyításául elég hazánkra gondolnunk, hiszen Magyarországon az 1848–49-es forradalom és szabadságharc követeléseinek egyik pontja a nemzeti pénzintézet megalapítása volt, továbbá ekkor szervezték meg először az önálló magyar pénzügyminisztériumot is.

Kulcsfogalmam az imperializmus is, amely olyan külpolitikát jelent, amelynek célja a politikai és gazdasági kontroll megszerzése fejletlenebb államok, illetve területek fölött. Ennek során az imperializmus elsősorban saját termékei piacaként tekint az adott térségre, valamint olcsó nyersanyagforrásként.⁴ Úgy vélem, hogy az imperializmus a klasszikus geopolitikai⁵ viszonyok egyik domináns megjelenési formája, amelyhez hozzátartozik az érdekszféraépítés is. Ebben meghatározók a hivatalosan nem állami szereplők, így az IBP tevékenysége is. Tanulmányomban emiatt alapvető a geopolitikai szemlélet, a bank szerepét pedig a brit gyakorlatban, a birodalmi hálózaton belül szeretném bemutatni.

A BRIT GEOPOLITIKA ÉS PERZSIA

A Brit Birodalom a „hosszú 19. század” során világhatalmi pozíciójának fenntartására törekedett, valamint ellenfelei elszigetelésére és feltartóztatására, vagyis a korszak legnagyobb pufferzóna-építője volt.⁶ A tengeri hatalom globális stratégiájában, amelyet a külügyminisztérium (FO), Brit-India, a térségben működő angol cégek, illetve diplomáciai képviselők alakítottak, Perzsia több szempontból is kulcsfontosságú volt. A legnagyobb kihívást számukra az országban a terjeszkedő Oroszország jelentette, amelynek legfőbb célja az volt, hogy meleg tengeri kikötőkhöz jusson. Ennek szellemében a század során folyamatosan tört előre a Perzsa-öböl irányába. Az Egyesült Királyság ezt mindenáron meg kívánta akadályozni, mivel úgy vélte, hogy ez veszélyeztetné Indiát, valamint a gyarmatbirodalom fenntartásának szempontjából létfontosságú tengeri kereskedelmi

2 Colin FLINT, *Introduction to Geopolitics*. Abingdon, Oxon, Routledge, 2006, 133, 137.

3 Frances BOSTOCK, Geoffrey JONES, *British Business in Iran 1860–1970s* = R. P. T. DAVENPORT-HINES, Geoffrey JONES, *British Business in Asia since 1860*, Cambridge Books, Cambridge University Press, 1989, 38.

4 Akbar E. TORBAT, *Politics of Oil and Nuclear Technology in Iran*, Palgrave Macmillan, 2020, 42.

5 A klasszikus geopolitika ideológiai támaszul szolgált a gyarmatosító nagyhatalmaknak hódításaik igazolásához, a XIX–XX. század első felében. Napjainkban is létezik ez az irányzat, amely elsősorban államvezetéstudományként, a globális hatalmi egyensúly módszertanaként tekint a geopolitikára.

6 Barnes Mary GEAR, *Role of Buffer States in International Relations*, *Journal of Geography*, 1941/3, 84. <https://tinyurl.hu/q65t/> [Letöltés ideje: 2020.01.13.]

útvonalakat.⁷ A stratégiai érdekek mellett kereskedelmi és bányászati céljaik is voltak, igyekeztek megkaparintani a – már a korszakban is igen jelentős – perzsa nyersanyagvagyon.⁸ Kiemelt jelentőséggel bírt a 20. század elején felfedezett kőolaj birtoklása.⁹

AZ IBP MEGALAKULÁSA ÉS JOGAI

Az Imperial Bankot több évtizedes nyomásgyakorlás eredményeképpen 1889-ben alapították meg kárpótlásul az 1872-es Reuter-koncesszió felmondásáért.¹⁰ A vállalkozó eredetileg vasutat kívánt volna építeni, de azt egy orosz–perzsa szerződés lehetetlenné tette, így végül a bank alapítása mellett döntött.¹¹ A pénzügyi létrehozása azonban nem *ad hoc* döntés volt, hanem szervesen beleillett a korszak brit befektetéseiének folyamatába.¹² Akárcsak a sah és udvara elképzeléseibe is, amelyeknek fontos szempontja volt a külföldi befektetők becsábítása, mert így remélték a technológia és a know-how importálását.¹³ Az IBP volt az első széles körben működő modern bank az országban, megalapítását követően átvette a rövid ideig üzemelő New Orient Bank fiókjait, és megkezdte 60 éves koncessziója szerinti működését.¹⁴ Tevékenységét három érdekkör határozta meg: elsőként és leghangsúlyosabban a FO, amely eszközként tekintett rá geopolitikai céljainak a megvalósításában. Másodsorban a brit részvényesek, akik profitot akartak; végül pedig a sah, aki államibank-szerepet szánt neki.¹⁵ Az intézmény eredetileg egymillió fontos tőkével kezdte meg működését, de ezt az ezüst – amely a perzsa fizetőeszköz, a qeran alapja volt – leértékelődése miatt szintén redukálták 650 ezer fontra.¹⁶ Az IBP 800 ezer fontig bocsájthatott ki papírpénzt, a perzsa állam beleegyezése nem kellett hozzá, továbbá a

7 Major Percy Molesworth SYKES, *Ten thousand miles in Persia, or eight years in Iran*, London, Macmillan and Co., 1902, 444–445. <https://tinyurl.hu/9bAX/> [Letöltés ideje: 2017.03.06.]

8 THE GLASGOW HERALD, *Situation in Persia*, 1907. febr. 16., 7. <http://bit.ly/2tqOdxY> [Letöltés ideje: 2017.03.06.]

9 Michael AXWORTHY, *A History of Iran: Empire of the Mind*, New York, Basic Books, 2008, 211–212.

10 Mohammad GHORBANIAN, *Zamineha va bastarha-ye tashkil-e Bank-e Shahansahi dar Iran*, Faslname-ye tarikh-e ravabat-e khareji, [13] (49), 151. <https://tinyurl.hu/f6ER/> [Letöltés ideje: 2020. 05.10.]

11 Geoffrey JONES, *The Imperial Bank of Iran and Iranian Economic Development, 1890–1952*, Business and Economic History, 1987/70. <https://tinyurl.hu/JVYI/> [Letöltés ideje: 2018.09.09.]

12 FEIS, Herbert, *Europe, the world's banker, 1870–1914 an account of European foreign investment and the connection of world finance with diplomacy before the war*, 1930, 27. <https://tinyurl.hu/1bL9/> [Letöltés ideje: 2020.02.29.]

13 Kamran DADKHAH, *From global capital to state capitalism: the evolution of economic thought in Iran, 1875–1925*, Middle Eastern Studies, 2003/4, 143. <https://tinyurl.hu/tB2o/> [Letöltés ideje: 2020.01.18.]

14 GHORBANIAN, *i. m.*, 148–149; JONES *i. m.*, 69.

15 *Uo.*, 71.

16 Firuz KAZEMZADEH, *Russia and Britain in Persia. Imperial Ambitions in Qajar Iran*, I.B. Tauris, London, 2013, 210.; BOSTOCK – JONES, *i. m.*, 38.

pénzkibocsájtáshoz szükséges ezüst – amely főleg Anglián keresztül érkezett – importálására is jogosult volt.¹⁷ Az intézmény pénzverési és hitelezési kapacitásai korlátozottak voltak. A kibocsájtott bankjegyek értékének harmadát fémekben a bankban kellett tartania, valamint a kibocsájtott bankjegyek értéke nem lehetett nagyobb sem a tőkénél, sem a fémek összegénél.¹⁸ A kölcsönadás limitje a tőke harmada, nagyjából 216 ezer font volt.¹⁹ Ezenkívül a pénzintézetnek fiókjai ingatlanjain kívül nem volt joga más birtokok, villák vagy földek megvásárlására.²⁰ A pénzügyek mellett a bank fontos bányászati koncessziókkal is rendelkezett.²¹

AZ IBP HITELKÖZVETÍTÉSEI A BRIT-OROSZ VERSENGÉSBEN (1889–1905)

Mielőtt rátérnék a hitelközvetítésekre és hitelekre, fontosnak tartok a perzsa államháztartás bevételeiről néhány adatot közölni. Irán bevételei a 19. században qeranban számítva folyamatosan emelkedtek, az ezüst árának az esése miatt azonban a fontbéli értékek csökkentek.²² Ennek, illetve a perzsa udvar és hatalmasságok aktív ténykedéseinek, a sah európai utazásainak, a modernizáció elmaradásának, a büdzsé nem létezésének köszönhetően, illetve az egymással harcoló törzseknek, a rendkívül önálló, a kezdetleges modern állami struktúrákat elfoglaló törzsi viszonyok következtében Perzsia hiány-

17 William Frederick SPALDING, *Eastern exchange, currency and finance*, London, 1917, 90. <https://tinyurl.hu/1lqZ/> [Letöltés ideje: 2020.02.29.]; RABINO, Joseph, *An Economist's Notes on Persia*, Journal of the Royal Statistical Society, 1901/2, 273. <https://tinyurl.hu/NqC6/> [Letöltés ideje: 2019.10.30.]

18 *The Imperial Bank of Persia, Charter of Incorporation*, Coll 28/4 'Persia Imperial Bank of; Charter &c. Liability to Persian Stamp Duty', British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/12/3398A, in Qatar Digital Library, 132v. <https://tinyurl.hu/fiJ0/> [Letöltés ideje: 2020.08.08.]

19 *Memorandum as to Persian Government Loans*, P. 4. 2410/1903. Persia:- Financial Situation. Loans', British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/11, in Qatar Digital Library, 290v. <https://tinyurl.hu/5Oc1/> [Letöltés ideje: 2020.08.08.]

20 Seyed Haman HASSANI, *Daramadi tahlili bar: pul, peydayesh-e bankha va tasir-e an bar eghtesad va tejarat dar asr-e ghajar (ba takiye bar faaliyatha-ye bankdari-ye rus va englis dar Iran)*, Faslname-ye tarikh ravabat-e khareji, 2011/48, 61. <https://tinyurl.hu/r8mB/> [Letöltés ideje: 2020.02.20.]

21 Major Percy Molesworth SYKES, *A History of Persia*, London, Macmillan and Co., 1915, 477-478. <https://tinyurl.hu/Xw57/> [Letöltés ideje: 2017.03.06.]

22 *The statesman's year-book*, New York, N.Y.: St. Martin's Press, 1900, 875.; 1908, 1341.; 1915, 1219.; 1923, 1222. <https://tinyurl.hu/79Rh/>; <https://tinyurl.hu/Gmnz/> [Letöltés ideje: 2020.03.14.]

nyal küzdött.²³ Ennek mértéke ebben az időszakban évente nagyjából 200–300 ezer font volt.²⁴

Irán bevételeinek alakulása (kerekítve)		
Év	Qeran	Fontban (átváltva)
1876–77	50 070 000	1 950 000
1888–89	54 487 000	1 602 000
1903–04	73 000 000	1 327 000
1904–05	85 000 000	1 450 000
1907–08	80 000 000	1 600 000
1911–12	114 352 000	2 042 000
1913–14	88 800 000	1 480 00 ²⁵

Az első kölcsönt ugyanakkor az 1892-ben visszavont dohánymonopóliumot követő 6%-os kamatú, 40 évre szóló, 500 ezer fontos kártérítés jelentette, melyet a Perzsa-öböl-menti vámok fedeztek. Már az első hitel reprezentálta a brit érdekek fókuszát, valamint elkezdte az érdekszféraépítés céljával a jogcímek megszerzését. Ebben kulcsfontosságú volt az IBP, mivel a tranzakció rajta keresztül zajlott, névleg ő volt a szerződő fél, de a pénz valójában az angol kincstárból és Brit-Indiából érkezett.²⁶

Az ország a századfordulóra hitelfelvételre kényszerült, de ezt az angolok a korábbi bedőlt koncessziók miatt nem tudták kihasználni – szemben Oroszországgal, mely 1894-ben létrehozott bankján keresztül 1900-ban 2,4 millió, 1901-ben pedig egymillió font értékű, 5%-os kamatozású, 75 évre szóló kölcsönt biztosított Perzsiának komoly politikai feltételekkel, melyek szerint az állam tíz évig nem vehetett fel mástól hiteleket, továbbá vissza kellett fizetnie az IBP-nek a tartozásokat. A fedezet az öblön kívüli összes vám volt.²⁷ Ezzel az oroszok a perzsa kormányzat fölötti angol befolyást igyekeztek megsemmisíteni, illetve sajátjukat kialakítani. Az 1900-as évektől kezdve a pénzügyi tér vált a geopolitikai konfliktus egyik legfontosabb övezetévé, az ország pedig fokozatosan elvesztette szuverenitását ebben a szférában. A cárság sikeres akciója meglepte a brite-

23 BYRAPPA Ramachandra (2019), *Predatory Nations at the heart of the Indian Federation*, Öt Kontinens, 2016/1, 55. <https://tinyurl.hu/3h53/> [Letöltés ideje: 2019.11.22.]; Nikki R KEDDIE, *The economic history of Iran, 1800–1914, and its political impact an overview*, Iranian Studies, 1972/2–3, 59. <https://tinyurl.hu/zdCE/> [Letöltés ideje: 2019.10.09.]

24 *Hardinge to Lansdowne*. 1903.05.14. „P. 1. 2410/1903. Persia: Financial Situation. Loans”, British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/8, in Qatar Digital Library, 428r. <https://tinyurl.hu/fm1f/> [Letöltés ideje: 2020.08.08.]

25 *The statesman's year-book* 1900. 875; 1908. 1341; 1915. 1219. 1923. 1222.

26 KAZEMZADEH i. m., 271.

27 SYKES, *History of*, 481–482; SYKES *Ten thousand*, 450.

ket, ugyanakkor jelezték, hogy ez a szerződés nem érintheti a déli kikötőket.²⁸ Erre a sah még 1897-ben adott biztosítékot, de problémát okozott, hogy a felek érdekeiknek megfelelően a „déli kikötők”, illetve „Fársz és a Perzsa-öböl” térségét máshogyan kívánták értelmezni.²⁹

1903-ban ismét megindult a küzdelem Oroszországgal a perzsa kölcsönfelvételt illetően. A teheráni angol követ, Hardinge mindenképpen az IBP-t akarta közvetítőként, erősítve annak pozícióit, valamint a szankciókkal szemben is csak a bank – mivel állami is volt – jelenthetett kibúvót.³⁰ A hitel mellett érvként szolgált, hogy annak megtagadása esetén a cári birodalom vált volna Perzsia egyetlen hitelezőjévé, és az Imperial Bank pozíciói is súlyos veszteségeket szenvedtek volna. Emellett a britek az öbölmenti régióban meg kívánták erősíteni jelenlétüket, illetve a tranzakció során tisztázni akarták a vitatott fogalmak földrajzi jelentését.³¹ Végül sikerrel jártak, és 5%-os kamatozású, 200 ezer fontos kölcsönt nyújtottak, melynek fedezetei azonban a kaszpi-tengeri halászati bevételek voltak, és a Perzsa-öböl kikötővárosainak vámbevételeit csak kiegészítésként foglalták bele a megállapodásba.³² 1904-ben ismét hitelre szorult Irán, és az orosz–japán háború, továbbá saját pozíciójának a megerősítése miatt az IBP menedzsere a birodalmi körökkel egyetértésben a hitelezés folytatása mellett tette le a voksát.³³ Az összeg százezer font lett, szintén 5%-os kamatra, illetve a bank közvetítésével, azonban a korábbival ellentétben itt már csak az öbölmenti vámbevételek jelentették a fedezetet.³⁴

1905-ben a sah ismét kölcsönért folyamodott, és számos hitelkonstrukció került megvitatásra, amelyekből végül semmi sem valósult meg. Az Imperial Bank, az oroszokkal ellentétben, készen állt a kölcsönadásra, mivel érdeke ezt diktálta. Bár korlátait már így is megszegte – habár csak névleg –, a FO kérését azonban teljesítette volna.³⁵ Ez nem meglepő, hiszen az intézmény születése pillanatától kezdve szorosan össze volt fonódva a brit diplomáciával, az angol döntéshozók, véleményformálók diskurzusában a bank úgy szerepelt, mint az egyik legfontosabb eszköz céljaik elérésében – érdekeltségeik egyik kardinális megtestesítőjeként írt róla például Sykes is.³⁶ A vesztes háború következtében

28 KAZEMZADEH *i. m.*, 326.; *Secretary of State to Viceroy*, 1900.02.01. P. 2. 2410/1903. Persia:- Financial Situation. Loans., British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/9, in Qatar Digital Library, 481r. <https://tinyurl.hu/E4iy/> [Letöltés ideje: 2020.08.08.]

29 Hardinge to Lansdowne, 1900.05.14. QDL, P. 1. 2410/1903. §428v.

30 Hardinge to Lansdowne, 1903.04.04. QDL, P. 1. 2410/1903. §517r.; Government of India, 1903.08.20. QDL, Coll 28/4 §158r.

31 Hardinge to Lansdowne, 1903.05.14. QDL, P. 1. 2410/1903. §429v, 430;

32 Hardinge to FO, 1903.04.09. QDL, P. 1. 2410/1903. 503r.

33 Hardinge to Lansdowne, 1903.03.24. QDL, P. 1. 2410/1903. 381r.

34 Vilkie to FO, 1904.09.03. QDL, P. 1. 2410/1903. §252r.; Hardinge to Lansdowne, 1904.07.19. QDL, P. 1. 2410/1903. §289r.

35 Newell to FO, 1905.04.05. QDL, P. 1. 2410/1903. 158r.; IBP to FO, 1905.04.26. QDL, P. 1. 2410/1903. 128r.

36 SYKES, Ten thousand, 450.

az orosz hitelezés veszélye nem fenyegetett, így azt a britek sem támogatták egyöntetűen. Edward Grey³⁷ sem kívánt kölcsönt nyújtani, hanem reformokat akart, és a cárság gyengesége miatt elérkezettnek látta az időt az elkerülhetetlen perzsa krízisre.³⁸ John Edge ellenben a hitelezés mellett érvelt, ezzel egy időben jól érzékelte, hogy az orosz–brit érdekek közeledni fognak egymáshoz a német törekvések megjelenése következtében.³⁹

Látható, hogy az IBP által közvetített hiteleknek alapvetően két célja volt a korszakban – és a továbbiakban is. Először is a perzsa kormány fölötti befolyást voltak hivatottak biztosítani, másrészt az ország déli részét célzó érdekszféraépítésben játszottak kulcsszerepet. A bank félig állami, félig kereskedelmi státuszának köszönhetően a Brit Birodalom fel tudta venni a versenyt Oroszországgal, és a tiltó szerződés ellenére képes volt hitelezni azt.⁴⁰

AZ IMPERIAL BANK HITELEI ÉS AZ ANGOL–OROSZ KIEGYEZÉS (1906–1914)

A Japán elleni vesztes háború, illetve Németország megjelenő érdekei véget vetettek a nyílt angol–orosz küzdelmeknek. Ez Perzsia számára rossz hír volt, hiszen a távolkeleti vereség következtében tovább nőtt rajta a nyomás, valamint hintapolitikáját sem tudta folytatni.⁴¹ Perzsián belül is nagy változások zajlottak az alkotmányos mozgalom – mashrute – vezetésével, melynek tagjai megpróbálták a németeket egy bankkoncesszió segítségével bevonni, illetve egy nemzeti bankot létesíteni.⁴² Ezen kísérletek nem jártak sikerrel, de az IBP – melynek kiváltságos pozícióit nagyban veszélyeztették ezen lehetőségek – készen állt a hitelezésre abban az esetben, ha a német kölcsön küszöbön lett volna.⁴³ A nagyhatalmak, bár 1906-ban megállapodtak egy immáron közös, 400 ezer font értékű – a britek részéről az Imperial Bank által közvetített – kölcsönről, de ezt a bizonytalan belpolitikai helyzet miatt végül visszavonták.⁴⁴ Ekkor a perzsák az IBP-re helyeztek sikertelenül nyomást annak érdekében, hogy a megfelelő finanszírozást biztosítsa.⁴⁵

37 Edward Grey a britek perzsa politikájának egyik legmeghatározóbb alakja, Indiában töltött be fontos tisztségeket, később a birodalom külügyminisztere.

38 Secretary of State to Viceroy, 1905.12.22. QDL, ,P. 1. 2410/1903. 26r.

39 Note by Sir John Edge, 1906.01.11. QDL, ,P. 1. 2410/1903. 14r.

40 ,MILITARY REPORT ON PERSIA', 1912. British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/MIL/17/15/5, in Qatar Digital Library, 326–327. <https://tinyurl.hu/ehxA/> [Letöltés ideje: 2020.08.08.]

41 Memorandum as to Persian Government Loans. QDL, ,P. 2. 2410/1903. §24r.

42 Rashid Armin KHATIB-SHAHIDI, *German Foreign Policy Towards Iran: The Case of the National Bank of Persia*, Harris Manchester College Oxford University, 1999, 11–12. <https://tinyurl.hu/rKMg/> [Letöltés ideje: 2018.09.19.]

43 Memorandum, 1906.05.22. QDL, ,P. 2. 2410/1903. §438r.

44 FO to Spring-Rice, 1906.10.03. QDL, ,P. 2. 2410/1903. §326r.; Spring-Rice to Grey. 1906.12.18. QDL, ,P. 2. 2410/1903. §171r.; FO to India Office, 1906.12.27. QDL, ,P. 2. 2410/1903. §151r.

45 IBP to FO, 1906.09.19. QDL, ,P. 2. 2410/1903. §278r.

A két gyarmatosító hivatalosan 1907-ben egyezett ki egymással, és Perzsiát érdekszférákra bontották. A megállapodás szerint egymás zónáiban nem szereznek további koncessziókat, valamint a meglévőket tiszteletben tartják.⁴⁶ A bank mint állami intézmény viszont mindegyik zónában tovább folytatta működését. Szerepét tovább növelte, hogy minden pénzügyi vállalkozás immár nyíltan politikai következményekkel járt. A közös hitelezés kérdését bonyolította, hogy Anglia nem kívánta finanszírozni a sahót, aki a *mashrute* ellen volt.⁴⁷ A britek számára Perzsiában is, akárcsak máshol, a legitimitás, vagyis a független alkotmányosság illúziója igen fontos volt, emiatt támogatták a *mashrute*-t.⁴⁸

A következő időszakot a reformkövetelések dominálták, a nagyhatalmak csak bizonyos feltételek esetén voltak hajlandók hitelezni, ellenben más forrásoktól elvágták az országot. 1910-ben brit csapatok szálltak partra Irán déli részén, a perzsák pedig féltették államukat a széteséstől, emiatt elfogadták végül a követeléseket, de kis európai népek helyett az Egyesült Államokhoz fordultak szakemberekért.⁴⁹ Ugyanebben az évben az IBP által közvetített kölcsönöket konszolidálták, melynek értelmében a tartozás 314 ezer font lett, valamint a bank megkapta a déli vámbevételek kezelésének jogát és a kamat negyedét.⁵⁰ A szerződésben ezek mellett világosan megnevezték a déli kikötőket,⁵¹ így a brit érdekszféra valójában jóval nagyobb lett, mint ahogy azt az 1907-es szerződés megállapította.

Az IBP igen aktív volt az 1910-es évben, ugyanis a hitelezést tekintve több nem állami riválisa akadt, illetve lehetőségeit továbbra is, ahogy működése során végig, a geopolitika határozta meg. Az évben orosz nyomásra az Angol–Perzsa Olajvállalat (APOC) és a bank százezer fontos kölcsönajánlata sem valósulhatott meg.⁵² Ellenben komoly kihívást okozott a pénzügyi intézetnek a Seligman Brothers megjelenése, amelynek nagyszabású kölcsöne gyakorlatilag kiszorította volna az IBP-t és az orosz bankot, amelyek a közös

46 Ervand ABRAHAMIAN, *A History of Modern Iran*, New York, Cambridge University Press, 2008, 49.

47 JONES, *i. m.*, 74; FEIS, *i. m.*, 368, 371.

48 BYRAPPA Ramachandra, *State and Nation-hood: who bares the burden?*, Állam és Nemzet a XIX–XX. században, szerk. BODNÁR Erzsébet–DEMETÉR Gábor, Debrecen, 13. <https://tinyurl.hu/tUmG/> [Letöltés ideje: 2020.05.10.]; Ali M. ANSARI, *Confronting Iran: The Failure of American Foreign Policy and the Roots of Mistrust*, Hurst and Company, London, 2006, 17.

49 Fatema Sadat Jalili CHIMEH, *Morgan Shuster dar Iran*, Tarikh dar ajine-ye pazhuhash, 2009/22. <https://tinyurl.hu/izHv/> [Letöltés ideje: 2020.04.04.]; FITZPATRICK, James Levi, *The Persian policy of Sir Edward Grey, 1907-1914*, 1920, 49. <https://tinyurl.hu/qM9p/> [Letöltés ideje: 2020.03.03.]

50 IBP to FO, 1910.03.27. QDL, ,P. 3. 2410/1903. 84r.; *Second Memorandum as to Persian Government Loans*, File 472/1912 ,Loans to Persia', British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/220, in Qatar Digital Library, 58r. <https://tinyurl.hu/39SF/> [Letöltés ideje: 2020.08.08.]

51 FO to Treasury, 1910.04.28. QDL, ,P. 3. 2410/1903. 83r.

52 Barclay to Grey, 1910.09.26. QDL, ,P. 4. 2410/1903. 419r.

birodalmi hitelezést közvetítették.⁵³ Az Imperial Bank a FO támogatását kérte, mivel érzékelte a veszélyt, hogy monopol pozíciója a hitel megvalósulásának esetén megszűnne. A krízis elhárításának érdekében a pénzügyi intézet vezetése kijelentette, hogy ők is képesek hitelt folyósítani olyan feltételekkel, mint a Seligman.⁵⁴ Mivel pedig a bank a brit érdekeket testesítette meg, a külügyminisztérium biztosította az intézményt a támogatásáról, így riválisa kénytelen volt visszavonni hitelajánlatát.⁵⁵ Ennek következtében 1911-ben megkötötték az IBP egyetlen valóban saját maga által nyújtott hitelét. A perzsa kormány számára nyújtott összeg 1,25 millió font volt, 5%-os kamatra, a fedezetet pedig a Perzsa-öböl-menti vámok jelentették, név szerint is megnevezve a városokat. A pénz előteremtéséért kötvényeket bocsájtottak ki a nemzetközi pénzpiacon.⁵⁶ A bank kérte, és meg is kapta a FO támogatását arra az esetre, ha a törlesztések során bármi probléma adódna.⁵⁷ Nagy-Britannia érdekeltségeit súlyosan veszélyeztette az országban 1906 óta uralkodó anarchia, így teheráni miniszterük, Barclay örömmel nyugtázta, hogy az összegből több mint 400 ezer fontot katonai kiadásokra szántak.⁵⁸ Elméletileg a hitel felhasználását egy vegyes bizottság ellenőrizte volna, de végül az amerikai főkincstárnok, Morgan Shuster jogköre alá került.⁵⁹ Kezdetben a britek és az IBP is jó véleményrel volt a szakember-ről,⁶⁰ ez azonban politikájának következtében megváltozott. Ami a pénzügyi szférát illeti, Shuster sikertelenül próbált egy négymillió fontos Seligman-kölcsönt tető alá hozni, amellyel biztosította volna pozícióját, továbbá beindította volna a modernizációt. Ez a kölcsön rendkívül hátrányosan érintette volna a bankot, illetve a britek is veszélyként érzékelték a déli vámok feletti jogkörök elvesztésének a lehetőségét.⁶¹ Shustert, bár jelentős eredményeket ért el, nagyhatalmi nyomásra az év végén menesztették, így végül a kölcsön felvételére sem került sor.⁶²

Távozását követően az országot a vizsgált időszak végéig a káosz jellemezte. A brit diplomata, Townley a pénzügyi problémákat – amelyeket jelentős részben ők okoztak – olyan súlyosnak látta, hogy azok szerinte akár az ország széteséséhez is vezethettek.⁶³ A két nagyhatalom ekkorra teljesen elerodálta Perzsiának a pénzügyei, valamint határai feletti kontrollját. 1912–14 között összesen 490 ezer font hitelt közvetített az IBP, ezeknek

53 Barclay to Grey, 1910.09.15. QDL, ,P. 4. 2410/1903. 435r.

54 Grey to Barclay, 1910.10.21. QDL, ,P. 4. 2410/1903. 363r.

55 FO to IBP, 1910.10.24. QDL, ,P. 4. 2410/1903. 332r.; Barclay to Grey, 1910.11.02. QDL, ,P. 4. 2410/1903. 330r.

56 IBO to FO, 1911.06.01. QDL, ,P. 4. 2410/1903. 136r.

57 FO to IBP, 1911.06.03. QDL, ,P. 4. 2410/1903. 135r.

58 Barclay to Grey, 1911.05.19. QDL, ,P. 4. 2410/1903. 138r.

59 Barclay to Grey, 1911.06.06. QDL, ,P. 4. 2410/1903. 121r.

60 Barclay to Grey, 1911.06.13. QDL, ,P. 4. 2410/1903. 106r.

61 Barclay to Grey, 1911.08.26. QDL, ,P. 4. 2410/1903. 113r.; IBP to Mallet, 1911.09.15. QDL, ,P. 4. 2410/1903. 46r.

62 CHIMEH, *i. m.*

63 Townley to Grey, 1912.08.07. QDL, File 472/1912. 96r.

azonban a korábbiakkal ellentétben sokkal regionálisabb profiljuk volt, elsősorban saját, anarchia uralta valódi érdekszférájukban – Fárszban és Kermánban – akarták a rendet valamilyen módon fenntartani, mivel a káosz károsította gazdasági érdekeltségeiket.⁶⁴ Emellett a britbarát kabinetet is hatalmon kívánták tartani, viszont a központi kormány csak a főváros körül és néhány más térségben tudta érvényesíteni a hatalmát.⁶⁵ A hitelek által fizetett csendőrség fenntartását az angolok olcsóbbnak ítélték meg, mintha saját egységeiket küldték volna oda.⁶⁶ Továbbá úgy vélem, hogy a direkt kontroll látszatát próbálták elkerülni.

BEFEJEZÉS

Összességében az IBP működése alapvető fontosságú volt a brit érdekek kiszolgálásában. Egyrészt fenntartotta befolyásukat a központi kormányzatok fölött, továbbá kardinális jogcímeket szerzett az érdekszféraépítéshez. Mindezek mellett az orosz tiltás kijátszását tette lehetővé, valamint az 1907-es szerződés ellenére az állam egész területén működött, státuszánál fogva tehát bástyaként szolgált Nagy-Britannia számára. A korszak alatt többnyire hiteleket közvetített, végig készségesen együttműködött a FO-val, tevékenyen részt vett a Perzsia körüli brit geopolitikai diskurzus kialakításában. Ha érdekei úgy kívánták, akkor viszont ő fejtett ki hatást a külügyminisztériumra, mint láthattuk a Seligman esetében. Az IBP a FO befolyása alatt állt, de nagyfokú autonómiával működött. Érdekei ekkor egybeestek az Egyesült Királyság kormányáéval, ugyanakkor érdekeltőbbek voltak Perzsia egységében. Az IBP első vezető menedzsere, Rabino a rivális orosz bankot kormányzati intézménynek látta,⁶⁷ azonban úgy vélem, hogy az Imperial Bank is az volt, csak az angol modell szerint, vagyis jelentős autonómiával működött, saját álláspontot is megfogalmazhatott, de végül bele kellett simulnia a birodalmi elképzelésekbe. Ezt alátámasztja az is, hogy maguk a brit diplomaták fogalmaztak úgy, hogy érdekeiknek megfelelően kell használni a pénzügyintézetet, hasonlóan az oroszok elvárásaihoz.⁶⁸ Vagyis a módszer az oroszokéhoz képest sokkal kevésbé direkt, jóval autonómabb volt, de a mögötte lévő gyarmatosító szándék megegyezett.

64 *The statesman's year-book*, 1915, 1214.

65 Townley to Grey, 1913.02.28. File 747/1913 Pt 1 'Loans to Persia', British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/353, in Qatar Digital Library. 178r. <https://tinyurl.hu/slxX/> [Letöltés ideje: 2020.08.09.]

66 Mallet to FO, 1913.02.14. QDL, File 747/1913 Pt 1. 208r.

67 KAZEMZADEH, *i. m.*, 274.

68 Memorandum on Persia. 1905.03.13. QDL, ,P. 1. 2410/1903. 172r.

■ SZERKESZTŐI ÜZENET

Az ingyenesen terjesztett *Szkholion* művészeti és szakfolyóirat célja a már ismert szerzők mellett lehetőséget biztosítani a korábban még nem publikáló, de kiemelkedően tehetséges egyetemistáknak és PhD-hallgatóknak. A szerkesztőség ezért továbbra is várja a magyarországi, illetve határon túli bölcsészkarok hallgatóinak, doktoranduszainak alkotásait többek közt az alábbi műfajokban:

- ESSZÉ
- TANULMÁNY
- FILMKRITIKA
- KÖNYVKRITIKA
- TÁRLATKRITIKA
- SZÍNIKRITIKA
- SZAKFORDÍTÁS
- KÖNYVAJÁNLÓ
- MŰFORDÍTÁS
- SZÉPPRÓZA
- VERS

A lap szabályos ISSN-számmal ellátott sajtótermék, tehát a megjelenés hivatalos publikációnak számít. Az írásokat magyar nyelven (max. 30.000. karakter), Microsoft Word Documentum formátumban kérjük eljuttatni elektronikusan (szkholion@gmail.com). A közlésben előnyt jelenthet, ha a szerkesztőséggel levélben előre megbeszélt témában érkezik a szöveg! Bármilyen kérdést, észrevételt, javaslatot is szívesen és köszönettel fogadunk!

Honlapunkról letölthető a folyóirat PDF változata, és a lap korábbi számaiban megjelent szövegek is:

[HTTP://WWW.SZKHOLION.UNIDEB.HU](http://www.szkholion.unideb.hu)

SZÁMUNK TÁMOGATÓI: ■

DE BTK HALLGATÓI ÖNKORMÁNYZAT

DEBRECENI EGYETEM TEHETSÉGGONDOZÓ PROGRAM

